

Andizhan people who were repressed by national organizations in 20-30 years of the XX century

Soibjon KHOSHIMOV¹

Andizhan State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

20 February 2021

Accepted 15 March 2021

Available online

5 April 2021

ABSTRACT

In the late 1920s, the Soviet government, which had “ideologically” crushed national leaders in Uzbekistan, began to physically destroy them. During this period, the activities of such organizations in Uzbekistan as “Milliy Istiklol”, “Botirgapchilar”, “Badridinovchilik”, “Gayratlilar” were “exposed” by the penitentiary authorities of the Soviet government, and local officials and intellectuals were repressed. The article describes the fate of Andizhan residents who were persecuted as members of the above organizations on the basis of primary sources.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:
“national independence”,
“national union”,
“botirgapchilar”,
“badridinovchilik”,
“enthusiasts”, intellectuals,
national leaders,
penitentiaries, the case of
narkompros, jadids.

XX асрнинг 20-30 йилларида миллий ташкилотлар таркибида қатағон қилинган андижонликлар

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:
“миллий истиқлол”,
“миллий иттиҳод”,
“ботиргапчилар”,
“бадридиновчилик”,
“ғайратлилар”, зиёлилар,
миллий раҳбарлар, жазо
идоралари, наркомпрос
иши, жадидлар.

Ўзбекистондаги миллий раҳбар ходимларни лавозимларидан четлатиб, “ғоявий жиҳатдан” тор-мор қилган совет ҳокимияти XX аср 20-йилларининг охирларига келиб, уларни жисмоний жиҳатдан йўқотишга киришган. Бу даврда Ўзбекистонда “Миллий Истиқлол”, “Ботиргапчилар”, “Бадридиновчилик”, “Ғайратлилар” каби ташкилотлар фаолияти совет ҳокимияти жазо идоралари томонидан “фош” қилиниб уларнинг таркибидаги маҳаллий раҳбар ходимлар, зиёлилар қатағон қилинган. Мақолада юқоридаги ташкилотлар аъзолари сифатида қатағон

¹ Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of History of Uzbekistan, Andizhan State University, Andizhan, Uzbekistan

қилинган андижонликлар тақдири бирламчи манбалар асосида ёритиб берилган.

Репрессированные андижанцы как члены национальных организаций 20-30 гг. XX века

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

«миллий истикол»,
«миллий иттихад»,
«ботиргапчилар»,
«бадридиновчилик»,
«гайратлилар»,
интеллигенция,
национальные лидеры,
карательные учреждения,
дело наркомпроса,
джадиды.

К концу 1920-х годов советское правительство, «идеологически» подавившее национальных лидеров в Узбекистане, начало уничтожать их физически. В этот период деятельность таких организаций, как «Миллий Истикол», «Ботиргапчилар», «Бадридиновчилик», «Гайратлилар» в Узбекистане была «разоблачена» карательными властями Советского правительства, а местные лидеры и представители интеллигенции были репрессированы. В статье на основании первоисточников рассказывается о судьбе андижанцев, подвергшихся преследованию как членов вышеуказанных организаций.

Туркистан ўлкаси халқларининг сиёсий уйғонишида муҳим рол ўйнаган ташкилотлардан бири “Миллий Истиқлол” ёхуд “Миллий Иттиҳод” даставвалида “Иттиҳод ва тараққий” (“Тараққийпарварлар уюшмаси”) деб номланган. “Иттиҳод ва тараққий” даствлаб Тошкентда 1917 йил августда таникли ўзбек маърифатпарвари Мунаввар Қори Абдурашидхонов раҳбарлигида ташкил топган эди. Махфий органлар жадидлар ва уларнинг ташкилоти “Иттиҳод ва тараққий”га таъқиб ва тазиикни кучайтирадилар. Тергов ҳужжатларида қайд этилишича, ташкилот Мунаввар Қори Абдурашидхоновнинг ташаббуси билан Тошкентда ўз номини ўзгартириб, 1919 йилда “Миллий Иттиҳод” (ёки “Иттиҳоди миллий”) номи остида қайта ташкил топган. 1920 йилдан Фарғона, Самарқанд, Бухоро ва Хоразмда унинг бўлимлари ташкил топган. 1920 йил октябрь ойида Мунаввар Қори Абдурашидхоновнинг Бухоро шаҳрига келиши ва БХСР Маориф халқ нозирлигида ишлиши билан ташкилотнинг минтақадаги маркази ҳам Бухорога кўчади. 1920 йилнинг декабрь ойи охирида Аҳмад Заки Валидийнинг Бухорога келиши ташкилот фаолиятини янада кучайтириб юборган. “Миллий Иттиҳод” ташкилоти аъзолари истиқлолчилик ҳаракатининг етакчилари билан алоқалар ўрнатиб, уларга ғоявий раҳнамолик қилишган эди[1.445].

1924-1925 йиллардаги миллий-худудий чегараланишидан сўнг ҳам советларга қарши миллий сиёсий мухолифат кураши давом этади. 1924 йил охирларида ташкилотнинг маркази Тошкентга кўчади. 1925 йилда Мунаввар Қори ташаббуси билан “Миллий Иттиҳод” “Миллий Истиқлол” номи билан қайта ташкил этилди. Ўзбекистон жадидлари мустақил Ўзбекистон учун курашни стратегик мақсад қилиб қўйдилар. “Миллий Иттиҳод”нинг ташкилий тизими, кураш усуслари “Миллий Истиқлол”да ҳам сақланиб қолди. “Миллий Истиқлол”нинг марказий бошқаруви Лазиз Азиззода, Салимхон Тиллахонов ва Ғофуржон Мусахоновлардан иборат бўлди. Амалда, раҳбарликни Мунаввар Қорининг ўзи олиб борган[2.11-15]. Бу даврда совет ташкилотларида раҳбарлик лавозимларида фаолият қўрсатаётган кўплаб маҳаллий коммунистлар ушбу ташкилотнинг махфий аъзолари эдилар. Мунаввар Қори билан

биргаликда Файзулла Хўжаев ва Фитрат ҳам ташкилот фаолиятида муҳим роль ўйнашган. Бироқ, “Миллий Иттиҳод” ташкилоти тоталитар режим кучайган XX аср 20-йилларининг охирларида сиёсий фаолиятни тўхтатган эди.

1929 йилда “Миллий Истиқлол” ташкилоти фаолияти ҳам ОГПУ саъй - ҳаракатлари ўлароқ фош этилган. 1929 йил 5 ноябрда Тошкентда Мунаввар Қори Абдурашидхонов бошчилигида 38 киши қамоққа олинади. Орадан кўп ўтмай қамоққа олинганлар миқдори 87 кишига етади. Уларга “Миллий Иттиҳод” ва “Миллий Истиқлол” ташкилотининг аъзолари деган айб қўйилади. Тергов жараёни кейинчалик Москвага кўчирилди. Бу ҳолат совет режимининг ўзбек зиёлилари “миллатчилиги”ни фош қилишга киришганлигидан далолат эди.

1931 йил 25 апрелда ташкилот аъзолари устидан ҳукм чиқарилди. Суд коллегияси “Миллий Истиқлол” иши бўйича айблангандарнинг 21 тасига отув (шундан 6 нафарини отув ҳукми 10 йиллик қамоқ билан алмаштирилган), 26 тасига 10 йиллик, 20 тасига 5 йиллик, 15 тасига 3 йиллик муддат билан концлагерга юбориш, 4 тасига СССРнинг 12 та белгиланган шаҳарларида яшаётган маҳрум этилган ҳолда қамоқдан озод қилиниши ҳақида ҳукм чиқарилади, фақатгина сиёсий бошқарма айғоқчиси Мадхуддин Муҳаммедов озод қилинган[2.127-135]. Олий жазога ҳукм қилинганлар Тошкент ва Москвада отиб ташланади. Биз юқорида таъкидлаб ўтганимиздек ташкилотининг Республиканинг турли регионларида бўлимлари ҳам бўлган. “Миллий Истиқлол” ташкилотининг Бухоро, Наманган, Андижон, Самарқанд, Хоразм каби бўлимлари ҳам бўлган. Бу бўлимлар ўта маҳфийликда фаолият кўрсатган.

“Миллий Иттиҳод”нинг Бухоро бўлимини Мукомил Бурхонов, Абдураҳим Юсуфзодалар бошқарган. “Миллий Иттиҳод”чилардан Муинжон Алимов, Ота Хўжаев, Мусо Сайджонов, Саттор Хўжаев, Мухторжон Сайджонов, Наимжон Ёқубзода, Мукомил Бурхонов, Мухаммар Бурхонов, Масҳар Бурхонов, Раҳматулла Музофаров, Абдирашид Муқамилов, Ҳамро Хўжаев, Порсо Хўжаев, Абдулла Абдуллаев, Мисбах Бурхонов, Аҳмаджон Абдусаидов ва Абдураҳим Юсуфзодадан иборат 17 нафар миллий зиёлилар 1937 йил 14 октябрда НКВД учлигининг № 24 баённомаси 615 – сонли иши бўйича уларга тегишли мол-мулки мусодара этилган ҳолда, отув жазоси тайинланади[3.19-20].

“Миллий Истиқлол”нинг Наманган бўлимига Зайнутдин Қори Насритдинов раҳбарлик қилган. Унинг фаол аъзолари Акром Исматуллаев, Р.Б.Ризаев, М.Г.Дадамуҳаммедов, Ф.Исматуллаев, И.К.Отабоев, Жамол Садиев, Насимжон Маҳмудов, Ф.Усмонов, А.Мусабоев, А.Х.Ғофуров, А.Зайнутдинов ва бошқалар омма орасида коммунистик партиянинг руслаштириш сиёсатини фош этишда жонбозлик кўрсатганлар[4.26]. Косонсой бўлимида Абдуллабек Мусабеков раҳбарлигига Абдулаҳад Маъруфжонов, Ҳамроқул Камолов, Шоқобул Камолов, Исмат Обиддинов, Эргаш Нурмуҳуммедловлар фаолият олиб борган. Гуруҳнинг диққатга сазовор ишларидан Фарғона водийсидаги қуролли қаршилик ҳаракати қатнашчиларига ёрдам кўрсатганликларини қайд этиш мумкин[4.27].

“Миллий Истиқлол”нинг Фарғонада ҳам гуруҳи бўлиб, унинг аъзолари “Кўр каламуш” тамғаси билан қамоққа олинган[2.89-90].

Акбар Ўразалиевнинг 1935 йил 14 сентябрдаги тергов жараёнида берган кўрсатмаларида Андижонда “Миллий Иттиҳод” ташкилотининг фаол аъзолари Шамси Нажмиев, Бурҳон Машрабий, Наби Расулзода, Убайдулла ҳожи, Абдулла ҳожи, Абдулҳай Аюбий, Вали Мақсудий, Сайфи Зиёев, Сайфи Камол, Мактубахон

Каримхўжаева, Абдумуталиб Қорамандиев, Қоризода Маҳмуд, Исоққори Каримов, Мухторжон Олимов, Хазабжон Иброҳимов, Усмонжон Саркоров, Олимжон Саркоров, Зиёвуддин Максим Мавлон Қозиевлар бўлган дея кўрсатма берган[5.237-238]. Ташкилот фаолларидан Зокир Нусратий “Миллий иттиҳод” ташкилоти топшириғи бўйича Парпи ва Маҳкам қўрбошилар билан алоқада ва ҳамкорликда бўлганлиқда айбланиб, ОГПУ коллегияси қарорига биноан у 1930 йил 3 йилга озодликдан маҳрум қилинган[6].

Балиқчи туманида ҳам “Миллий Иттиҳод” ташкилоти фаолият олиб борган. Ташкилот раҳбари Кутб Нажми бўлиб, унинг уйида 1927 йилда ҳам Қўқондаги “Шўрои Ислом” аксилинқилобий ҳукуматининг муҳри ва бошқа ҳужжатлари сақланган. Суд ишида Каипов (собиқ Балиқчи туман партия комитетининг секретари) бошлиқ бир гуруҳ кишилар “Миллий иттиҳод” ташкилотининг аъзоси сифатида А.Икромов, Ф.Хўжаевларнинг аксилинқилобий ҳаракатларини қўллаб-қувватлаб турганлиқда айбланадилар. Халқ душмани сифатида М.Султонов, И. Худойбердиев, Эшон Мутуллаев, Ю.Аминов, К.Ҳамидов, А.Чаваровлар олий жазо – отувга, М.Мирсаидов 20 йил, М.Турдиқулов 15 йилга, И.Қирғизбоев ва М.Шамирсаидовлар 10 йилга, Д.Азимов 5 йилга, А.Мирзалимов 3 йилга қамоқ жазосига ҳукм қилинади[7.].

Ташкилотнинг Андижон бўлимини Ҳасанхон Ниёзий бошқарган. Ташкилот ўта маҳфий фаолият кўрсатиб, 1930 йилга қадар мухолифат куч сифатида мустабид тузумга қарши зимдан кураш олиб борган[8.67-68]. Андижон шуъбаси таркибида архив ҳужжатларида қайд этилишича Шамси Нажмиев, Бурҳон Машрабий, Наби Расулзода, Убайдулла ҳожи, Фофуров Абдулла ҳожи, Абдулҳай Аюбий, Вали Мақсудий, Сайфи Зиёев, Сайфи Камол, Мактубахон Каримхўжаева, Абдумуталиб Қорамандиев, Қоризода Маҳмуд, Исоққори Каримов, Мухторжон Олимов, Хазабжон Иброҳимов, Усмонжон Саркоров, Олимжон Саркоров, Зиёвуддин Максим, Мавлон Қозиев, Ҳакимов Мўминжон, Сатторов Абдуқаҳҳор Қори, Тошматов Шермат Қози, Ашурев Мухитдин Қори, Соғдиев Жалол, Сулаймонов Убайдулло, Акбаров Тошпўлат, Шомансуров Шоғофур, Ҳакимов Мўминжон, Мирзакаримов X., Ҳакимов Аҳмаджон, Азизов Паттоҳ, Сайфиев Саллоҳ, Зокир Нусратийлар аъзо бўлганлар[3.19-20].

“Миллий Истиқлол” ёки “Миллий Иттиҳод” ташкилоти Андижон бўлими аъзолари ҳам ташкилотнинг бошқа аъзолари сингари турли йилларда совет идоралари томонидан қатағон қилинганлар.

Совет ҳокимиётининг жазо идоралари томонидан 1929 йилда “фош” этилиб, 1931 йил 25 апрелдаги суд коллегияси қарорига кўра қатағон домига тортилган 87 нафар “Миллий Истиқлол” ташкилоти аъзолари ичida ҳам бир гуруҳ андижонликлар бор эди. Андижонлик ташкилот аъзоси Қорамандив Абдумуталиб (1897 йил Андижон шаҳрида туғилган. Йирик савдогар, бой оиласдан бўлган. Ҳўжалик ходими. Рус-тузем мактабида ўқиган. Пахтачилик билан шуғулланган. Андижон шаҳридан унча узоқ бўлмаган жойда пахта экин майдонлари ҳам бўлган. 1919 йили педагогика курсида ўқиган. 1919 – 1920 йилларда уезд-шаҳар комсомол комитетига котиблиқ қилган) ҳам 1929 йил 7 ноябрда “Миллий Истиқлол” ташкилотининг аъзоси сифатида ҳисбга олиниб, ЎзССР ЖК 58-моддаси 2-банди бўйича айбланган. 1931 йил 25 апрелдаги суд коллегияси ҳукмiga кўра 5 йиллик қамоқ жазоси тайинланади. 1933 йил озод этилган. Андижонга қайтиб, боғбонлик қилган. 1936 йилдан давлат уруғчилик фонди дўкони мудири бўлиб ишлаган. 1937 йил 2 июлда қамоққа олинган. ЎзССР НКВДси “учлиги” томонидан 1937 йил 13 ноябряда отувга ҳукм қилинган[8.67-68].

Хакимов Мўминжон (1896 йил Андижон шаҳрида туғилган, ўқимишли, Андижон шаҳар омонат кассасида кассир бўлиб ишлаган), Фофуров Абдулла Хожи (1884 йил Андижон шаҳрида туғилган. Хунарманд, муқовасоз бўлиб ишлаган), Сатторов Абдуқадхор Қори (1898 йил Андижон шаҳрида косиб оиласида туғилган. Магазинда сотувчи бўлиб ишлаган), Тошматов Шермат Қози (1900 йилда Андижон шаҳрида туғилган. Андижон шаҳар “Узбекторг” ишчиси), Сулаймонов Убайдулло (1884 йилда Андижон шаҳрида туғилган, собиқ мираббоши), Ашурев Мухитдин Қори (1900 йил Асака туман Қоратепа қишлоғида туғилган. “Узбекторг”га қарашли магазинда мудир бўлиб ишлаган)лар 1929 йил 6 ноябрдан – 1930 йил 28 декабрга қадар бўлган давр оралиғида “Миллий истиқлол” ташкилотининг аъзолари сифатида ҳибсга олинган. ЎзССР ЖК 58-моддасиинг 2, 4,10-бандлари бўйича айбланганлар. 1931 йил 25 апрелдаги суд коллегияси ҳукмига кўра улар 10 йиллик муддатга концлагерга қамоқ жазосига ҳукм қилинганлар[9.263-267].

Камолов Сайфи (1890 йил Андижон шаҳрида туғилган, 1929 йил 12 декабря хибсга олинган), Соғдиев Жалол (1900 йил Андижон шаҳрида туғилган. Совет идораларида ходим бўлиб ишлаган, 1929 йил 8 ноября хибсга олинган)лар ҳам “Миллий истиқлол” ташкилотининг аъзоси сифатида ЎзССР ЖК 58-моддаси 2-банди бўйича айбланган. 1931 йил 25 апрелдаги суд коллегияси ҳукмига кўра 5 йиллик қамоқ жазоси тайинланган[3.21].

Акбаров Тошпўлат (1894 йил Асака туманида туғилган. 1919 – 1930 йилларда коммунистик партия аъзоси бўлган), 1930 йил 9 майда “Миллий Истиқлол”, “Ботиргапчилар” ташкилотларининг аъзоси сифатида ҳибсга олинган. ЎзССР ЖК 58-моддаси 4, 11-бандлари бўйича айбланган. 1931 йил 25 апрелдаги суд коллегияси ҳукмига кўра 3 йиллик муддатга концлагерга қамоқ жазосига ҳукм қилинган[9.263-267]. Ташкилотнинг яна бир андижонлик аъзоси Наби Расулзода ҳам “Миллий Иттиҳод” ташкилотининг Андижондаги бўлими аъзоларидан бири бўлган. Совет ҳокимияти қатағон сиёсати қурбонлари Лазиз Азиззоданинг 1930 йил 2 июняғи терговда берган, Акбар Ўразалиевнинг (1922 йилда Усмонжон Саркоров тавсияси билан “Миллий иттиҳод”га аъзо бўлган) 1935 йил 14 сентябрдаги тергов жараёнда берган кўрсатмаларидан аён бўладики Наби Расулзода аксилинқилобий фаолияти учун 1930 йилда отилган[5.237-238].

“Синфий ёт унсур”лардан “тозалаш” компанияси даврида ҳам “Миллий Истиқлолнинг” бир гурӯҳ андижонлик аъзолари қатағон қилинган. Жумладан, Шомансуров Шоғофур асли Намангандекан уездидан Чуст шаҳрида ишчи оиласида туғилган. Отасидан эрта етим қолгач ўз кунини ўзи кўришга мажбур бўлган. 1911-1912 йилларда заводда ишчи, 1912-1916 йилларда газета тарқатувчи бўлиб ишлаган. 1916 йил мардикорликка олинган. 1917 йил мардикорликдан қайтган. 1918 йил большевиклар партияси сафига кирган. 1919-1920 йилларда Чуст район милицияси бошлиғи, 1928 – 1929 йилларда Андижон округи ижроия қўмитаси раиси лавозимида ишлаган. “Миллий Истиқлол” ташкилотининг Андижон бўлими аъзоси, аксилинқилобий ҳаракати учун 1936 йил ҳибсга олинган. 1936 йил суд коллегияси ҳукмига кўра 3 йиллик муддатга концлагерга қамоқ жазосига ҳукм қилинган[5.237-238].

Хакимов Мўминжон (1889 йил Андижон шаҳрида туғилган), Х.Мирзакаримов (1900 йил Андижонда туғилган. “Миллий Истиқлол” ташкилотининг аъзоси. Андижон округи Оржоникидзе волости “Янги турмуш” колхозида тузилган аксилинқилобий гурӯҳни Шомансуров Шоғофур билан бирга ташкиллаган) лар ҳам “Миллий истиқлол”

ташкилотининг аъзоси, аксилиниқилобий ҳаракати учун 1936 йил ҳибсга олинган. Тинтуб ҷоғида Ҳакимов Мўминжоннинг уйидан “Миллий Истиқлол” ташкилотининг Усмон Акромий ёзган аъзоликка қабул устави чиққан. 1936 йил суд коллегияси ҳукмига кўра улар З йиллик муддатга концлагерга қамоқ жазоси тайинланган[9.263-267].

Ташкилот таркибида Андижон шаҳрида туғилган аёл Каримхўжаева Мактубаҳон ҳам бўлган. Акбар Ўразалиевнинг 1935 йил 14 сентябрдаги тергов жараёнида берган кўрсатмасида қайд этилишича “Миллий Иттиҳод” ташкилотининг Андижондаги бўлими аъзоларидан бири бўлган Мактубаҳон Каримхўжаева Авғонистонга (“Миллий Иттиҳод”) томонидан ҳарбий ўқишга юборилган. Ўша ерда вафот этган[5.237-238].

“Миллий Иттиҳод”га мансублиқда айбланиб совет жазо органлари томонидан қатағон қилинган яна бир андижонлик Жумабек ҳожи Парпибоевдир[5.292-294]. Жумабой Парпибоев 1893 йили Андижонда туғилган. Унинг 1941 йил 10 октябрда тергов жараёнида берган кўрсатмасига кўра Андижонда “Иттиҳод ва тараққий” ташкилотининг аъзоси бўлган, 1920 йил Тошкентга борганида “Миллий Иттиҳод” ташкилотига аъзо бўлиб кирган. Жумабой Парпибоев 1-сон Тошкент турмаси стационарида 1942 йил 7 февралда оғир қасаллиқдан вафот этган[5.299-301].

1925-1929 йилларда Кўқон шаҳрида махаллий зиёлилар томонидан ташкилланган “Темур” гуруҳи фаолият юритган эди. “Темур” гуруҳи ўз таркибига кўра миллий зиёлиларнинг кўзга кўринган вакилларини, аксарият журналистларни жамлаган. 1929 йил ноябрь ойидан “Темур” гурухининг бевосита давомчиси сифатида “Ботиргапчилар” ташкилоти фаолият кўрсатган. “Ботиргапчилар»нинг таркиби миллий зиёлилар, коммунистик партия аъзолари, журналистлардан ташкил топган. Улар Ёқуб Омон, Носир Эркин, Ашурали Зоҳирий, Лутфулла Олимий, Умархўжа Хамидов, Нуриддин Эрматов, Мухиддин Хусаинов, Абдулла Қаҳдоров, Карим Ортиқбоев, Турғун Парпиев, Абдулла Ҳолматов, Мирзаабдулла Солиев, Мухтор Муҳаммадиев, Абдулла Раҳматзода, Маматқул Ҳолдаров, Обиджон Ҳакимов, Комилжон Қосимов, Воси Қаюмов, Тошпўлат Акбаров, Толибжон Охунжоновлар эди. Ушбу ташкилот ҳам ОГПУ ходимлари томонидан кузатувга олинган. Натижада, 1930 йил 30 январда навбатдаги “Гап”га жамланган “Ботиргапчилар”нинг барчаси (бунинг ичида собиқ “Темур” гуруҳи аъзолари ҳам бўлган) ҳибсга олинган. Айблов хулосасига кўра, “Ботиргапчилар”дан 5 нафари 10 йиллик, 6 нафари 5 йиллик, 8 нафари 3 йиллик қамоқ жазосига ҳукм этилган[10.1-14]. Ушбу ташкилот аъзоларидан бири Тошпўлат Акбаров асли келиб чиқиши Андижон округидан эди.

Акбаров Тошпўлат – 1894 йил Андижон округ Асака қишлоғида ишчи оиласида туғилган, ўзбек. Ўқитувчи, биринчи босқич мактабини тугатган маълумоти ўрта. 1919 – 1930 йилларда коммунистик партия аъзоси бўлган. “Миллий Истиқлол” ташкилоти, “Темур” гуруҳи ҳамда 1929 йил ноябрда Кўқон шаҳрида ташкил топган “Ботиргапчилар” гуруҳларининг фаол аъзоларидан бири бўлган. 1930 йил 9 майда ҳибсга олинган. Ҳибсга олинган вақтда Кўқон шаҳрида Ленин кўчаси 4 уйда яшаган, ишсиз бўлган. 1931 йил суд ҳукмига кўра Тошпўлат Акбаров З йиллик қамоқ жазосини ўташ учун концлагерларга юборилган[10.1-14].

1932 йил 5 май – 15 июнда Тошкент шаҳрида СССР Олий ҳарбий коллегиясининг сайёр сессияси Антонов-Саратовский раислигида (қораловчи СССР Олий суди прокурори Р.П. Катанян) Шамситдин (Шамси Али ўғли) Бадриддинов ва унинг 5

тарафдори устидан суд жараёнини ўтказади. “Бадриддиновчилар” ишида қуидаги 6 нафар кишининг тақдири ҳал қилинган: Бадриддинов Шамсиддин Алиевич, Абдураҳмон Раҳмонов, Мухитдин Сайдхонов, Иброҳимжон Мусахонов, Муҳаммадхон Хўжаев, Маҳмудхон Аҳмаджонов. Улар Ўзбекистон ССР ЖК 63-моддаси билан ҳисбга олинниб, иқтисодий аксилиңқилобчи сифатида сўроқ қилинган. Шамсиддин Бадриддиновга “Миллий Иттиҳод” ташкилот аъзолари ва “босмачилар” билан алоқа боғлаган, Мунаввар Қори ва С. Қосимовнинг яқин дўсти ва ҳамфирни бўлган, деган айблар қўйилди. Ш. Бадриддинов аввал отишга ҳукм қилиниб, сўнгра ўлим жазоси 10 йилга қамоқ муддати билан алмаштирилади, қолган 5 нафар тарафдори ҳам турли муддатларга қамоқ жазосига ҳукм қилинадилар[1.445]. Улардан қуидаги икки нафари асли Андижонда туғилмаган бўлса-да, меҳнат фаолияти билан Андижон заминида танилган шахслар эди.

Бадриддинов Шамсиддин Алиевич – (1900-1942 йиллар) 1900 йилда Қозон губернаси, Тюнтар қишлоғида туғилган. 1913 йилда амакиси Вайфи ёрдами билан Андижонга ишлаш учун келади. Аҳмадбек Ҳожи Темирбековни заводида 1917 йилга қадар ишлаган. 1917 йилдан бошлаб у қизил гвардия сафида хизмат қилиб, Скобелев (Фарғона) шаҳридаги ҳарбий-сиёсий мактабга ўқишига боради. Тез орада Марғилондаги 18-пиёда аскарлар полкида хизмат қиласи. 1921-1922 йилларда Андижон шаҳрида милиция бошлиғи вазифасида ишлайди. 1925 – 1927 йилларда вилоят суди аъзоси, 1927 – 1929 йилари округ суди раиси ўринбосари, 1929 йил феврал – ноябрда округ прокурори вазифасида ишлаган. 1929 йил ноябрь ойида ЎзССР Олий Суди прокурори этиб тайинланган ва 1932 йилда шу лавозимдалигида ҳисбга олинган. Шамсиддин Алиевич Бадриддинов 1932 йил 15 июнда Тошкентда СССР Олий суди сайёр сессиясида ЎзССР ЖК 63-моддасига биноан отувга ҳукм қилинган, социал ҳимоя чораси юзасидан суд Бадриддиновга берилган отув ҳукмини 10 йиллик қамоқ билан алмаштирилган[3.24]. 1972 йилда СССР Олий судининг 1972 йил 20 апрелидаги № 02-ДС-109-32 қарори билан Шамсиддин Бадриддинов оқланди[3.24].

Хўжаев Муҳаммадхон – 1908-1912 йилларда янги усул мактабида таҳсил олган. Андижон шаҳрида яшаган. 1916-1918 йилларда андижонлик Аҳмадбек Ҳожи Темирбековнинг пахта заводида таржимон бўлиб ишлаган. 1920 йилдан 1923 йилга қадар Самарқанд вилоят Хўжанд уездидаги ҳалқ суди котиби бўлиб ишлаган. 1924-1927 йилларда Фарғона вилоят суди, кейинроқ Фарғона округ судида катта терговчи бўлиб ишлаган. 1928 йилда Фарғона вилоят прокуратурасида терговчи, 1930 йилдан 1932 йилга қадар Қўқон трикотаж саноати уюшмаси бошқаруви котиби лавозимида ишлаган. Муҳаммаджон Хўжаев, 1932 йил 15 июнда Тошкентда СССР Олий суди сайёр сессиясида ЎзССР ЖК 63-моддасига биноан 10 йил муддатга озодликдан маҳрум қилинган[3.24].

1930 йил июнь-август ойларида Ўзбекистон ССР Маориф ҳалқ комиссарлигидаги бир гурӯҳ раҳбар ходимлар (30 нафарга яқин) ҳисбга олинади. Бу “наркомпрос иши”нинг бошланиши эди. Совет ҳокимияти томонидан қамоққа олинганлар ичида Ўзбекистон ССР Маориф ҳалқ комиссари ўринбосари Боту (Маҳмуд Ҳодиев), Олтой (Боис Қориев), Носир Сайдов, Элбек (Машриқ Юнусов) ва бошқалар бор эди. Боту бошчилигидаги 30 нафарга яқин маориф тизими ходимларининг қамоққа олинишига ГПУ айғоқчиси, “қосимовчилик” ишида асосий гувоҳ бўлган Обид Сайдовнинг 1930 йил 21 июнь кечқурун Тошкентдаги ўз уйида овқат (лағмон)дан заҳарланиб 23 июнда ўлиши баҳона бўлган. Меҳмондорчиликда Андижон округ ҳалқ

маорифи бўлими мудири Носир Саидов (марҳумнинг акаси) ва бошқалар бўлган. О. Саидовнинг ўлими юзасидан ОГПУнинг Ўрта Осиёдаги муҳтор вакиллиги Шарқ бўлими 1930 йил 26 июнда “жиноий иш” қўзғайди. Маориф халқ комиссарлиги тизимидан 30 яқин киши аксилинқилобчи ва миллатчилар сифатида айбланиб қамоқца олинади. Уларни Боту бошчилигига 1929 йил март ойида Маориф халқ комиссарлиги совет тузумига қарши “Ғайратлилар” номли аксилинқилобий ташкилот тузганликда айбланади. Москвада 1933 йил 31 марта суд жараёнида Боту, Олтой, Носир Саидов, Маннон Рамзий, Собир Қодиров, Қаюмхўжа Алиев ва Қамчинбек (Абдулла Гайнулин) дастлаб ўлим жазосига хукм қилиниб, сўнгра бу хукм 10 йиллик қамоқ жазоси билан алмаштирилган[10.15-42]. Бу иш билан қўлга олинган бошқа маҳбуслар ҳам турли муддатларга қамоқ жазосига хукм қилинганлар.

Саидов Носир (Носир Шарифхўжаевич Саидов) – 1901 йил Тошкентда туғилган, ўзбек. “Миллий истиқлол” ташкилоти аъзоси. Маориф халқ комиссарлиги тизимида ишлаган. 1927 – 1930 йилларда Андижон округ маориф бўлими мудири лавозимида ишлаган. Носир Саидовни ҳам Ўзбекистон ССР Маориф халқ комиссарлиги раҳбарлари билан бирга Тошкентда ГПУ ҳодимлари томонидан 1930 йил 29 июнда қамоқца олинади. У “Ғайратлилар”, “Миллий истиқлол” ташкилотларининг аъзоси сифатида “айбланади”. Москвада 1933 йил 31 марта бўлиб ўтган суд жараёни Носир Саидовни аввалида ўлим жазосига, сўнгра эса 10 йиллик қамоқ жазосига хукм қилинган[11.136].

Хуллас, юқорида таъкидлаб ўтилган ишларнинг барчасида бутун Ўзбекистонда бўлгани каби Андижонда ҳам етук миллий раҳбар ҳодимлар, зиёлилар, халқни ўз орқасдан эргаштиришга қодир бўлган кишилар қатағон меҳанизмининг қурбонига айландилар. Бугунги кунда мамлакатимизда уларнинг номларини аниқлаш ва абадийлаштириш борасида самарали ишлар амалга оширилмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон тарихи (1917 – 1991 йиллар). Биринчи китоб 1917 – 1939 йиллар Тошкент: O’zbekiston, 2019.
2. РИСТДА, 62-фонд, 2-рўйхат, 310-иш.
3. Убайдуллаев Ў.Қ. Ўзбекистонда 20-30 йилларда мустабид тузумга қарши миллий мухолифот ҳаракати (маҳаллий зиёлилар фаолияти мисолида).: Тарих фан. номз. ...дисс. автореферати – Тошкент, 2004.
4. РИСТДА, 62-фонд, 2-рўйхат, 194-иш.
5. Шамсутдинов Р.Истиқлол йўлида шаҳид кетганлар.- Тошкент : Шарқ, 2001.
6. Шамсутдинов Р. Қисмат. Тарихий очерк //Андижоннома,2003 йил 5,8-ноябрь.
7. Правда Востока 1937 год 12 ноября.
8. Репрессия 1937-1938 гг. Документы и материалы. Выпуск 3. Жертвы Большого террора из Узбекистана 1937 год, ноябрь (Составители: Шамсутдинов Р.Т., Юсупов Э.Ю., Мамажонов А., Дўстматов Э.П.). –Ташкент: Шарқ, 2007.
9. Хошимов С. Совет ҳокимиятининг Ўзбекистондаги қатағон сиёсати ва унинг оқибатлари (1917-1936 йиллар) Тошкент: Akademnashr, 2018.
10. РИСТДА, 62-фонд, 2-рўйхат, 2199-иш.
11. Тарихнинг номаълум саҳифалари. Ҳужжат ва материаллар. Биричи китоб. Тошкент: Фофор Ғулом номидаги нашриёт-матба ижодий уйи, 2009.